

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

44

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1957

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon,
's-Gravenhage.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

EEN NIEUWE DATERING VAN DE DENARII VAN DE GRAVEN UIT HET HOLLANDSE HUIS

door

A. T. PUISTER

Dat niet alle graven uit het Hollandse huis munten hebben laten slaan is tot dusver door geen enkele auteur op dit gebied betwijfeld. Minder eensgezindheid bestaat er evenwel over de beantwoording van de vraag aan welke van deze graven de diverse ons bekende munten moeten worden toegeschreven.

Nadat Van Houwelingen¹ en Van Alkemade² honderden jaren geleden een eerste indeling hadden gegeven van de middeleeuwse Hollandse munten, verscheen in de tweede helft van de vorige eeuw het uit negen delen bestaande standaardwerk over de Nederlandse munten vóór 1576 van de hand van Van der Chijs, waarvan één deel aan Holland is gewijd³. Hoewel verouderd, is dit werk nog heden ten dage het beste op dit gebied. Genoemde auteur heeft zich verdienstelijk gemaakt door het beschikbare materiaal, zo goed als in zijn tijd mogelijk was, door beschrijvingen en tekeningen vast te leggen en te rangschikken.

De door hem gegeven indeling van de Hollandse munten geslagen voor 1299 is thans echter niet meer volledig houdbaar. Met name de indeling van de denarii (of zgn. kopjes) dient op de helling te worden genomen, terwijl alle door hem — reeds aarzelend — aan Willem II (1235—1256) toegeschreven stukken uit de serie munten van de graven uit het Hollandse huis dienen te worden verwijderd, daar deze blijkens hun type beslist na 1256 moeten zijn geslagen.

In de door Van der Chijs³ gegeven indeling van de kopjes worden deze (indien we de munten van Willem II buiten beschouwing laten) over acht leden uit dit huis verdeeld:

1. Dirk VI	1122—1157	V. d. Ch. I, 1
2. Floris III	1157—1190	„ „ „ I, 2
3. Dirk VII	1190—1203	„ „ „ I, 1
4. Willem I	1204—1223	„ „ „ I, 1

5.	Floris IV	1223—1235	V. d. Ch.	II,1
	(Willem II	1235—1256)	" " "	—
	(Floris van Holland als			
	regent	1247—1256)	" " "	—
6.	Floris van Holland als			
	voogd	1256—1258	" " "	II,3
	(Floris V minderjarig			
		1256—1266)	" " "	—
7.	Floris V (meerderjarig)			
		1266—1296	" " "	III,9
8.	Jan I	1296—1299	" " "	IV,2

Afbeeldingen van deze acht hoofdtypen zijn in deze door Van der Chijs gegeven volgorde weergegeven in serie A. Aan de tussen haakjes geplaatste personen en regeringsperioden zijn door genoemde auteur geen munten toegeschreven.

Deze door Van der Chijs gegeven indeling is niet lang onbecritiseerd gebleven. Reeds in 1874 toonde Hooft van Iddekinge⁴ aan, dat de gegeven indeling onjuist was en bracht hij tevens hierop een correctie aan door toepassing van de zgn. methode der typevergelijking. Zijn correctie en de hiertoe aangevoerde gronden zijn in het volgende nog eens samengevat.

Reeds een eerste beschouwing van deze serie leert ons, dat deze 8 typen in hoofdzaak tot drie klassen behoren, en wel enerzijds de nos. 1, 2 en 5 die, qua slag en speciaal wat de voorzijde betreft, een aaneengesloten reeks vormen, welke reeks echter wordt onderbroken door de tweede klasse bestaande uit de nummers 3 en 4 (beide op de voorzijde een naar rechts gewende kop met daarachter een zwaard) terwijl

de derde klasse tenslotte bestaat uit de nos. 6, 7 en 8 (op de voorzijde een naar links gewende kop en op de keerzijde een lang kruis).

De nos. 5 en 6 sluiten goed op elkaar aan via het lange dubbele kruis op de keerzijde. De nummers 5 tot en met 8 vormen dus een logische aaneensluitende reeks, terwijl no. 5 ook goed aansluit op de nos. 1 en 2. Vreemd is dus de onderbreking van de klasse bestaande uit de nos. 1, 2 en 5 door de nos. 3 en 4, zodat het voor de hand ligt de nos. 1 en 2 op te schuiven tot na no. 4, waaruit dan de rangschikking 3, 4, 1, 2, 5, 6, 7, 8 moet volgen.

Aangezien nu de munten van het type 3 en 4 vrijwel de enige zijn die met zekerheid aan twee bepaalde elkaar opvolgende graven, genaamd Dirk en Willem kunnen worden toegeschreven, en wel aan Dirk VII en Willem I, kunnen dus na de opschuiving van de typen 1 en 2 deze typen niet meer zoals door Van der Chijs is gedaan, aan respectievelijk Dirk VI en Floris III worden toegeschreven. De toeschrijving van de munten van de typen 3 en 4 aan respectievelijk Dirk VII (1190—1203) en Willem I (1204—1223) is wel juist, gezien het type, dat volkomen overeenkomt met de contemporaine munten van Utrecht onder Boudewijn (1178—1196) en Otto van Gelder (1212—1215). Tevens zijn door Hooft de munten van het type no. 1 ten name van een zekere Dirk uit de serie der Hollandse kopjes verwijderd en door hem toegeschreven aan een gelijknamige graaf van Kleef, zodat dit type hier verder buiten beschouwing kan blijven.

Ondanks de voorgestelde verbeteringen in de bekende indeling heeft de publicatie van deze numismaat toch blijkbaar niet de verdiende aandacht getrokken, aangezien nog steeds de kopjes van het type no. 2 algemeen, conform Van der Chijs, aan Floris III worden toegeschreven.

Toch is de rangschikking volgens Hooft chronologisch de enige juiste. Ondanks de juiste rangschikking is echter de absolute datering, zoals die door Hooft is gegeven, niet geheel juist. Het is het doel van de onderhavige publicatie hierover iets meer te zeggen.

Uitgangspunt voor de nieuwe datering is de overgang van het korte kruis, zoals dit op de munten van het type 3, 4 en 2 voorkomt, naar het lange kruis, zoals dit op de munten van het type 5 voorkomt, een overgang die wij ook kennen op de Engelse penny.

In Engeland werden nl. aanvankelijk pennies geslagen met een kort dubbellijnig kruis, waarna men in 1247 dit type kruis door het lange dubbellijnige kruis verving. Het is nu zeer waarschijnlijk dat men nadien dezelfde verandering heeft aangebracht op de Hollandse kopjes, ten-einde met de mode van de penny mee te gaan. Dat omgekeerd de

Engelse pennies zouden zijn gewijzigd naar aanleiding van een gewijzigd Hollands kopje, lijkt mij met het oog op het relatieve belang van beide muntsoorten zo onaannemelijk, dat deze mogelijkheid gevoeglijk terzijde kan worden gesteld.

De kopjes met het lange kruis zijn derhalve van latere datum dan die met het korte kruis en moeten worden gedateerd na 1247⁵. In de serie A moest, zoals door Hooft reeds was betoogd, no. 5 gerangschikt worden onmiddellijk na de nos. 1 en 2. Aangezien nu het type no. 5, wegens het lange kruis op de keerzijde, na 1247 moet zijn geslagen, moet dit ook na type 4 van Willem I (1204—1223) worden geplaatst. Aan deze beide vereisten kan slechts tegelijkertijd worden voldaan door de reeds door Hooft voorgestelde overbrenging van de nos. 1 en 2 tussen de nos. 4 en 5, waardoor m.i. thans de door Hooft voorgestelde, nieuwe volgorde van de diverse typen wel helemaal vaststaat.

Door de datering van deze overgang van kort kruis op lang kruis op een tijdstip gelegen na 1247, komen we tot het eerste punt waarbij we van de door de heer Hooft voorgestelde toeschrijving moeten afwijken. Deze numismaat schreef nl. zowel no. 2 als no. 5 toe aan Floris IV (1223—1235), zodat volgens hem no. 5 met een lang kruis dus vóór 1247 geslagen moet zijn, hetgeen zoals uit het voorgaande blijkt niet het geval kan zijn.

Alvorens nu tot een nieuwe datering over te gaan, zullen de resterende zeven typen (type no. 1 is immers weggevallen door toeschrijving hiervan aan Kleef) eerst in de nieuwe volgorde worden afgebeeld. Dit is gedaan in serie B, waarin de typen zijn aangeduid met de letters a

tot en met f waarachter tussen haakjes de corresponderende nummers uit de serie A zijn geplaatst.

- a (3) blijft toegeschreven aan Dirk VII (1190—1203)
- b (4) blijft toegeschreven aan Willem I (1204—1223)
- c (2) wordt conform Hooft en afwijkend van Van der Chijs toegeschreven aan Floris IV (1223—1235)
- d (5) de toeschrijving hiervan zal worden gedaan nadat dit voor de overige typen is geschied
- e (6) dit type is blijkens de opschriften duidelijk van Holland. De voornaam van de graaf is echter niet aangegeven, noch voluit, zoals op de voorafgaande stukken, noch door middel van een enkele voorletter zoals op de volgende stukken. Dit ontbreken van een naam kan duiden op een voogdijschap, dat dan, blijkens het lange kruis op de keerzijde van dit type, na 1247 moet liggen. Willem II is dan reeds 19 jaren oud en heeft geen voogd meer nodig, zodat alleen nog de periode van minderjarigheid van Floris V als mogelijkheid overblijft, want ook Jan I komt niet in aanmerking vanwege het grote verschil tussen type e (6) en de typen f (7) en g (8) waardoor het eerste beslist niet tussen de twee laatstgenoemde kan worden geplaatst. Men schreef dan ook de muntjes van dit type steeds toe aan Floris van Holland als voogd over Floris V (1256—1258). Op grond van deze uiterst korte periode zou echter dit type zeer zeldzaam moeten zijn, hetgeen niet het geval is. Het is m.i. dan ook juister aan te nemen dat dit type is geslagen gedurende de gehele periode van minderjarigheid van Floris V (1256—1266) en misschien ook daarna.
- f (7) Dit is een nieuw munttype, dat met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid aan Floris V (meerderjarig 1266—1296) kan blijven toegeschreven. Het type vertoont een lang kruis en moet dus na 1247 zijn geslagen.
Blijkens het opschrift op de voorzijde is dit type van een Floris die graaf van Holland is, waarvoor in de periode na 1247 alleen nog Floris V (1266—1296) in aanmerking komt.
- g (8) Dit type is door Van der Chijs toegeschreven aan Jan I (1296—1299), doch is beslist niet zeldzaam genoeg voor een dergelijke korte periode, zodat het veel waarschijnlijker is, dat dit type niet alleen aan Jan I, doch ook nog, of misschien wel uitsluitend aan

Jan II (1299—1304) uit het Henegouwse huis moet worden toegeschreven, temeer daar Jan I bij zijn overlijden in 1299 nog maar 16 jaren oud was.

Thans dient nader te worden ingegaan op het type d (5), dat bij de datering de meeste moeilijkheden oplevert. Dit type, dat de naam Floris vertoont, sluit qua factuur zeer goed aan op type c (2) en moet blijkens het lange kruis na 1247 zijn geslagen. Op grond van deze datering moet dit type worden toegeschreven aan een andere Floris dan Floris IV op wiens naam dit type tot dusverre steeds stond. Nu Floris IV als muntheer voor dit type is uitgesloten, blijven nog slechts Floris van Holland (1247—1258) en Floris V (1266—1296) als enige mogelijkheden over.

Het lijkt mij het waarschijnlijkste, dat dit type moet worden toegeschreven aan Floris van Holland en wel in zijn hoedanigheid van regent (1247—1256) voor zijn broer Willem II, die in ca. 1244 graaf van Holland werd, doch reeds enkele jaren later dit gewest verliet toen hij koning van Duitsland werd en de zorgen voor Holland overliet aan zijn broer Floris. Het bevreemdt misschien, dat deze Floris op eigen naam zou hebben gemunt, doch het is van deze broers bekend, dat zij zeer goed met elkaar overweg konden, terwijl tevens van genoemde Floris wordt verteld, dat deze het voorvaderlijke wapen voerde. Dit laatste schijnt voor jongere gravenzoons zoiets buitenissigs te zijn, dat het munten op eigen naam eveneens zeer goed mogelijk is.

De plaats van dit type in de reeks nl. vlak voor type e (6), dat aan de eerste jaren van Floris V (minderjarig 1256—1266) is toegeschreven, sluit een andere toeschrijving dan die aan Floris van Holland als regent nagenoeg volkomen uit.

Door de toeschrijving van het type d (5) aan Floris van Holland als regent, wordt bovendien een tot dusverre muntloze periode, nl. de regeringsperiode van de zo belangrijke graaf Willem II, opgevuld. Dat er gedurende deze periode, die zich door grote politieke activiteit kenmerkte, in Holland geen munten zouden zijn geslagen, is zeer onaanneemelijk. Muntslag immers was voor middeleeuwse vorsten een belangrijke bron van inkomsten, inkomsten die voor de financiering van hun activiteiten noodzakelijk waren.

Hoewel mijns inziens de overgang naar het type d (5) betrekkelijk kort na de invoering van de „langkruispennies” in Engeland alleen zin had indien deze typeverandering vrij snel plaats vond, kan men staande houden dat in theorie het type d (5) ook aan Floris V kan worden toege-

schreven. In dat geval behoren de typen d (5), e (6) en f (7) dus alle aan Floris V. Men doet er in dat geval verstandig aan het onderscheid tussen minder- en meerderjarigheid van deze graaf maar te vergeten, voorzover het de numismatiek betreft. Indien men de overgang van kort kruis op lang kruis voor Holland dan toch tot betrekkelijk ver na 1247 wil stellen, kan eventueel ook het type c (2) nog aan Floris V worden toegeschreven. Doch persoonlijk voel ik voor dit alles niet veel.

Dat een wijziging van een Engelse munt op het vasteland van Europa snel wordt overgenomen weten we zeker voor de overgang van lang dubbellijnig kruis op lang enkelvoudig (glad) kruis op de Engelse penny in 1279: deze wijziging werd voor de esterlin (de „Europese penny”) in Brabant binnen een jaar doorgevoerd⁶.

De bovengegeven datering staat slechts voor vier typen vast en wel voor a (3), b (4), f (7), en g (8). De toeschrijving van de typen c (2), d (5) en e (6) is helaas minder zeker.

Het verdient derhalve aanbeveling deze nieuwe datering en toeschrijvingen te toetsen aan hetgeen de muntvondsten ons leren.

Voor het onderhavige probleem zijn de volgende vondsten van belang: Arnhem, Beekbergen, Diest en Köln-Dünwald.

Arnhem⁷: Deze vondst die moet zijn afgesloten omstreeks 1190 bevatte geen enkel muntje van één der bovengenoemde typen. Dit wijst er dus op, dat de muntslag in Holland niet van vóór 1190 dateert. Het is dus inderdaad verantwoord geen munten aan Floris III (1157—1190) en/of Dirk VI (1122—1157) toe te schrijven. De eerste Floris en Dirk aan wie munten kunnen worden toegeschreven, zijn derhalve Dirk VII en Floris IV. Dit wordt bevestigd door de volgende te bespreken vondst.

Beekbergen⁸: Over deze vondst zijn, helaas, weinig nauwkeurige gegevens bekend. Aangenomen mag worden, dat deze vondst geen Utrechtse munten bevatte van Bisschop Hendrik van Vianden (1250—1267) of van nog latere bisschoppen, doch uitsluitend oudere Utrechtse munten. Verondersteld mag worden, dat genoemde Hendrik van Vianden, van wie nog vele munten bestaan, vrij spoedig na 1250 zal zijn gaan munten, ten eerste om ook op de munten te laten blijken, dat hij bisschop was en ten tweede om de opbrengsten, voortvloeiende uit het muntbedrijf, te toucheren. Indien we deze niet ongemotiveerde veronderstelling aannemen, komen we tot de conclusie, dat de vondst niet ver na 1250 kan zijn verborgen.

In deze vondst kwamen slechts Hollandse munten van het type c (2) voor en niet die van de overige typen. Dit wijst dus in de richting, dat het type c (2) inderdaad aan Floris IV (1223—1235) moet worden

toegeschreven. Voor Floris van Holland als regent (1247—1256) is vrijwel geen plaats. Deze kwam op zijn vroegst in 1247 aan het bewind en zou dus, indien we het type c (2) aan hem, of mede aan hem, toeschreven eerst nog „kort-kruis-munten” hebben moeten laten slaan om dan heel spoedig daarna op de „lang-kruis-munten” (imitatie van de nieuwe Engelse penny) over te gaan. Dat deze imitatie vrij snel moet hebben plaats gevonden, daar deze anders niet veel zin meer heeft, is boven reeds betoogd.

Het is dus wel zeer onwaarschijnlijk, dat type c (2) aan Floris van Holland behoort. De toeschrijving van dit type aan Floris V (na 1256) is in verband met de datering van de vondst al helemaal onwaarschijnlijk.

Indien hetgeen Hooft met betrekking tot deze vondst beweert juist is, nl. dat deze vóór 1240 en na 1237 moet zijn verborgen, dan staat de toeschrijving aan Floris IV onomstotelijk vast en is er geen andere toeschrijving mogelijk. Het is mij echter niet bekend, waaruit Hooft deze conclusie trekt.

Gezien al het voorgaande is dus de toeschrijving van de munten van het type c (2) aan Floris IV zeer zeker verantwoord.

Diest ⁹: Het jaar van verberging van deze vondst wordt gesteld na 1280. De vondst bevatte van de Hollandse munten zowel de typen d (5) als e (6), waarbij de eerste sterk gesleten en de tweede het talrijkste waren. Dit kan dus betekenen, dat ten tijde van de verberging van deze vondst type e (6) het jonge en type d (5) het oudere was, zodat deze vondst een ondersteuning is van hetgeen boven reeds over deze typen is gezegd.

Köln-Dünnwald: Dit is een merkwaardige vondst. Op een totaal van ca. 1600 denarii bevatte deze vondst ruim 600 Hollandse „kort-kruis-muntjes” van het type c (2). Het jaar van verberging van deze vondst wordt in de eerste publicatie ¹⁰ gesteld op ca. 1270. (Munten van Jan I van Brabant (1268—1294) of munten van Gelderland van na 1271 komen in deze vondst niet voor). Na deze eerste publicatie doken er nog een aantal munten op waarvan beweerd werd, dat deze nog tot genoemde vondst behoorden ¹¹. Hieronder bevonden zich stukken, die een correctie van het jaar van verberging noodzakelijk maakten. Dit jaar werd toen op 1280 gesteld. Deze additionele groep bevatte o.a. 1 exemplaar van het type f (7).

Steilberg, die deze vondst in eerste instantie heeft beschreven ¹⁰, veronderstelt, dat ten tijde van de verberging de munten van het type c (2), die het hoofdbestanddeel van deze vondst vormen, de gangbare

waren en wil die op grond hiervan zo laat mogelijk dateren. Hij schrijft derhalve de munten van dit type toe aan Floris V (1256—1296). Eventueel wil hij enkele onbepaalde munten van dit type nog toeschrijven aan Floris van Holland als regent (1247—1256).

Deze conclusie van Steilberg lijkt mij voorbarig en niet juist. Niet alleen omdat deze conclusie in strijd zou zijn met die uit andere hiervoor besproken vondsten, doch ook omdat we dan in een periode van 24 jaren, nl. van 1256—1280 onder Floris V niet minder dan 4 munttypen krijgen, nl. c (2), d (5), e (6) en f (7). Gemiddeld komt dit dan neer op 1 type per 6 jaren, terwijl er dan voor de periode van 1190—1256 nog slechts twee typen overblijven a (3) en b (4), beide vallend in de periode van 1190—1223, zodat de gehele periode van grote politieke activiteit onder Floris IV en Willem II (1223—1256) zonder enige muntslag komt te staan.

Bovendien komen zowel Floris van Holland als Floris V pas aan het bewind na de overgang van kort kruis op lang kruis in Engeland in het jaar 1247. Aangezien nu deze overgang ook in Holland, zoals reeds betoogd, vrij spoedig na 1247 moet zijn doorgevoerd, kunnen m.i. de kort-kruis-munten van het type c (2) aan geen dezer beide vorsten, doch uitsluitend aan Floris IV (1223—1235) worden toegeschreven.

Aangezien buitenlandse vondsten wel vaker een beeld geven dat afwijkt van het algemene beeld, lijkt het mij raadzaam aan de uit deze vondst getrokken conclusie voorshands geen al te grote waarde te hechten, te meer daar de datering en de samenstelling van deze vondst zeer goed verenigbaar zijn met de thans gegeven nieuwe indeling. Voorts kan met betrekking tot deze vondst nog het volgende worden opgemerkt.

Indien we aannemen, dat de naderhand opgedoken muntjes inderdaad tot dezelfde vondst behoren als de eerst beschreven groep, dan komen we m.i. tot een enigszins vreemd beeld. Immers naast 600 munten van het type c (2) komt 1 exemplaar van het type g (7) voor, terwijl vertegenwoordigers van de daar tussenliggende typen d(5) en e (6) geheel ontbreken.

Houden we echter rekening met de mogelijkheid, dat deze latere groep van een andere herkomst is, dan kan de vondst 10 jaar vroeger verborgen zijn (ca. 1270) en is het zeer goed mogelijk, dat op dat tijdstip het Hollandse bestanddeel van de vondst reeds lang als een afgesloten geheel bestond, zodat elke grond voor een late datering van het type c (2) wegvalt.

Ter illustratie van de snelheid waarmede een wijziging in een munttype in Engeland werd overgenomen op het continent is in het voorgaande reeds gesproken over de wijziging in de Brabantse esterlin in 1279 naar aanleiding van een overeenkomstige wijziging in het type van de Engelse penny in dezelfde jaren (overgang van lang dubbelzijdig kruis op lang enkelvoudig (glad) kruis).

Nu in het voorgaande de parallel tussen Engelse pennies en Hollandse kopjes is getrokken met betrekking tot het korte en het lange kruis en de conclusies hieruit bevestigd worden door de bovenbesproken vondsten, is het verleidelijk deze parallel door te trekken en ook de gladkruis-kopjes van Floris V, (type f (7), te dateren na ca. 1280. Een steun hiervoor kan worden gevonden in de vondst van Diest, die zoals we reeds zagen omstreeks 1280 is begraven en geen muntjes van dit type f (7) bevatte. Indien deze veronderstelling juist is, zal vermoedelijk de periode, waarin de eerste munten van Floris V zijn geslagen, nl. type e (6) uitgebreid dienen te worden tot na 1266.

Het onderhavige artikel heeft niet de pretentie al het beschikbare materiaal te beschrijven of te rangschikken of het onderwerp uitputtend te behandelen, doch is bedoeld als een schema waarop kan worden voortgebouwd, iets waartoe schrijver dezes in de toekomst de gelegenheid hoopt te vinden.

Aan het eind van dit artikel wil ik mijn dank betuigen aan dr. H. Enno van Gelder, die in zijn functie van directeur van het Koninklijk Penningkabinet mij in staat heeft gesteld de in dit Kabinet aanwezige rijke collectie op dit gebied te bestuderen, mij hierbij met waardevolle suggesties behulpzaam is geweest en die voorts vele uren van zijn vrije tijd heeft willen opofferen om met mij over dit onderwerp van gedachten te wisselen.

¹ E. van Houwelingen, *Penninck-boeck*, Leyden 1597.

² Kornelis van Alkemade, *De goude en zilvere gangbaare penningen der Graaven en Graavinnen van Holland*, Delft 1700.

³ P. O. van der Chijs, *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland, alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom, van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend*, Haarlem 1858.

⁴ Hooft van Iddekinghe, „Etudes Numismatiques” *Revue de la Num. Belge*, 5me série 6 (1874), p. 233—255.

⁵ Vgl. Alfred Noss, *Die Münzen der Grafen und Herzöge von Kleve*, München 1931, p. 21.

⁶ Vgl. in dit verband P. Berghaus, „Die Perioden des Sterlings”, *Hamb. Beitr. z. Num.* 1 (1947), p. 42.

⁷ H. Enno van Gelder, „Vondst van 12e eeuwse munten te Arnhem”, *Bijdr. en Meded. der Ver. Gelre*, 51 (1951), p. 121—147.

⁸ M. Nahuys, „Monnaies de l'évêché d'Utrecht du 13e siècle provenant de la trouvaille faite à Beekbergen”, *Revue de la Num. Belge* 3me série 4 (1860), p. 172.

⁹ R. Serrure, „Quelques mots sur une trouvaille faite à Diest vers 1867”, *Bull. mensuel de num. et d'arch.* 5/6 (1885/6), p. 166.

¹⁰ Albert Steilberg, „Der Denarfund von Köln-Dünnwald”, *Hamb. Beitr. z. Num.* 3 (1949), p. 20—48.

¹¹ Wilhelmine Hagen, „Nachtrag zum Denarfund van Köln-Dünnwald” *Hamb. Beitr. z. Num.* 8 (1954), p. 231—239.

RÉSUMÉ

Une nouvelle chronologie des deniers frappés par les comtes de Hollande de la première dynastie. — La chronologie donnée par M. Van der Chijs il y cent ans ne vaut plus. Déjà en 1874, M. Hooft van Iddekinge l'avait corrigée. Le présent auteur propose de nouvelles corrections. Le point de départ de la nouvelle chronologie est la transition de la croix courte à la croix longue au revers. Cette même transition se voit sur les pennies anglais dès 1247. Il est extrêmement probable que les deniers hollandais suivent l'exemple anglais. Par conséquence, le nouveau revers doit être daté en 1247 ou peu après.

La comparaison entre les chronologies de M. Van der Chijs et de l'auteur se présente ainsi:

Van der Chijs		Puister	
Thierry VI	(1122—1157)	attribué a Clèves	
Florent III	(1157—1190)	Florent IV	(1223—1235)
Thierry VII	(1190—1203)	Thierry VII	(1190—1203)
Guillaume I	(1204—1223)	Guillaume I	(1204—1223)
Florent IV	(1223—1235)	Florent frère de Guillaume II	
		comme régent	(1247—1256)
Florent frère de Guillaume II		Florent V mineur	(1256—1266)
comme tuteur	(1256—1258)		
Florent V	(1266—1296)	Florent V majeur	(1266—1296)
Jean I	(1296—1299)	Jean I et/ou Jean II	
			(1296—1299—1304)

La publication se termine par un examen critique des trouvailles contenant les deniers en question, examen dont les résultats concordent avec les attributions proposées.